

ВЪЗМОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ТУРИЗМА В СОФИЙСКИ РЕГИОН – ОБЩИНА КОСТЕНЕЦ

СТЕФКА ТИМАРЕВА

ВИСШЕ УЧИЛИЩЕ ПО АГРОБИЗНЕС И РАЗВИТИЕ НА РЕГИОНИТЕ

Abstract

The aim of the present report is to show the opportunities for development of tourism in Kostenets municipality. There is a very good potential for the development of recreation and various forms of tourism. It is possible to establish and impose as a resort center with modern tourist infrastructure, offering mountain, spa, eco, spa and other types of tourism with the high quality of the tourist service, with preserved natural environment, a rich cultural life, a good life and economic standard for the local population.

Туризмът е приоритетен отрасъл на българската икономика, който формира значителна част от брутния вътрешен продукт на страната и съдейства в голяма степен за активизиране платежния и баланс, както и гарантира трудова заетост на значителна част от населението. В последните двадесет години туризмът в България се характеризира с много висок темп на развитие, което доведе до пренасищане на туристическите курорти, висока степен на урбанизация и логичен отлив на туристи от тях. При това развитие на туристическия пазар съвсем закономерна се явява появата на различни алтернативни видове туризъм, което се превръща в приоритет на по-малките общини. Използването на природните и антропогенни ресурси в редица територии и региони, налагат сериозни промени в туристическото развитие. Целта е да се съхрани за бъдещите поколения природната среда и идентичността на всяка територия, обект на активна стопанска експлоатация чрез туризма, както и устойчивост на икономическите и социално – културните процеси.

Регионалното развитие на България се влияе до голяма степен от географията на селищната мрежа, поддържащата я инфраструктура и степента на икономическо развитие. Тенденциите в развитието на туризма като цяло, засиленият интерес към нови форми на

туризъм и богатият туристически потенциал на България, дават основания да се очаква по-интензивно развитие на различни видове туризъм. В последните години и с помощта на финансираня по различни европейски програми алтернативните форми на туризъм набират изключителна скорост в развитието си. Много малки, но богати на природни и антропогенни дадености общини и села, започват масово да разгръщат икономическия си потенциал.

Резюме

Община Костенец разполага с изключително добър потенциал за развитие на курортното дело и разнообразни форми на туризъм. С оглед развитието на туризма в района, тя има възможност да се обособи и наложи като курортен център със съвременна туристическа инфраструктура, предлагащ планински, балнеологичен, еко, спа и други видове туризъм с високо качество на туристическото обслужване, със съхранена природна среда, богат културен живот, добър жизнен и икономически стандарт за местното население.

Европейският съюз подпомага развитието на отрасли и дейности чрез Приоритетни оси, осигурени с определени суми в евро. По отношение на туризма, за неговото развитие, е утвърдена Приоритетна ос 3: Устойчиво развитие на туризма. По „Програма за развитие на селските райони”, Мярка 313 „Насърчаване на туристическите дейности” са определена сумата от 38 397 917 евро. От нея 85% са от Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони, а 15% от Държавен Бюджет на Република България. Трябва да се отбележи, че бизнесът в туризма на Република България получава солидна финансова подкрепа от ЕС.

В разработената Стратегия 2020 е отделено внимание на въпроси, отнасящи се до развитието на туризма, с помощта на

финансиране от Европейския съюз. Стратегията се отнася за периода 2014 – 2020 година. Тези насоки се отнасят за:

- финансиране развитието на морския и крайбрежен туризъм;
- развитие на селски туризъм
- туризъм за третата възраст
- удължаване на туристическия сезон на разменни начала
- диверсификация на туризма чрез т.нар. „Тематични продукти” в т.ч. различни маршрути, свързани с различните видове туризъм.

Създаването на алтернативни източници на доходи ще спомогне за разнообразяването на туристическия продукт и ще доведе до насърчаване на туристическите дейности на територията на Община Костенец. Ще се стимулират възможностите за развитие на туризма в региона и създаване на устойчив поминък на местното население, като по този начин ще се стимулира и икономическото развитие на региона.

Основните проблеми при развитие на туризма и курортното дело на територията на Община Костенец се свеждат до липсата на финансови възможности за поддържането на туристическата база от настоящите собственици; ограничени инвестиции в нови туристически обекти; липса на съвременни атракционни обекти за туристите; слабо познаване на района като туристическа дестинация; нисък дял на организирания туризъм. За подобряването им трябва да се разчита освен на собствени средства, също и на публично-частни партньорства, на подпомагане по европейски програми и участия в Структурни фондове на ЕС и други.

Цел на разработката:

Да се покажат възможностите за развитие на туризма на територията на община Костенец. За целта са разгледани богатото културно-историческо наследство, уникални природни дадености, утвърждават се нови ценности, като се откроява традицията и се съчетава със съвременните бизнес практики. Това разбира се е немислимо без използването на стратегии за развитието на туризма.

Изложение:

Община Костенец се намира в югозападна България и е част от Софийска област. Общината е на 74 км. югоизточно от столицата София и на 80 от вторият по големина в България град Пловдив. През територията на Общината преминава участък от магистрала

“Тракия” и ЖП - линия София – Пловдив – Свиленград. Община Костенец се намира в сборното място на два планински масива: Рило-Родопския масив от Източните Родопи и северозападните склонове на Рила планина (предпланините на връх Белмекен), и масива на Ихтиманска Средна гора (връх Еледжик), и неговите предпланини. Релефът е много разнообразен, като цяло може да се характеризира като полупланински, но на територията на общината има райони с равнинен, планински, високо планински и алпийски релеф. Теренът е силно пресечен и разчленен. Надморската височина в населените места е от 550 до 700 м, а в планинската част достига 2638 м (връх Равни чал) Втори по височина е връх Белмекен (2626м). Местността се пресича от горното течение на р. Марица.

Първите сведения за заселване на общината датират от Бронзовата и Желязната епоха, за което свидетелстват намерените археологически находки. От края на I-ви началото на II-ри век територията на днешната община Костенец е била част от провинция Сердика на Римската империя. Проходът е свързвал Рим с най-източните части на Империята, като част от съвременния маршрут Белград – Ниш – София – Траянови врата – Пловдив – Одрин – Истанбул. За римско и византийско присъствие свидетелстват разкопките в курорта Момин проход, от които се установява, че минералните извори са били използвани от траките, римляните и по-късно от византийците. През III-ти век римляните изграждат крепостта в прохода Суки /дн. Траянова врата/, която е служела за спиране на нападенията на варварските племена. Траянова врата е била отбранителна крепост на византийците за възпиране на заселващите се славяни. Тук българските царе са печелели много исторически битки, една от най-известните от които е битката през 986г Сл. Хр. между българската войска, водена от Цар Самуил и византийците, предвождани от Император Василий Втори.

Предполага се, че най-старото селище е възникнало в района на днешното село Костенец. Там са намерени останки от стара римска крепост и са разкрити очертанията от старинна християнска базилика от V век.

Община Костенец и прилежащият и район разполагат с изключително добър потенциал за развитие на разнообразни форми на туризъм - планински, селски, балнео- и еко-туризъм, зимен, ловен туризъм и др. Благоприятните климатични фактори, уникалното съчетание на

потенциала от термоминерални водни ресурси с наличието на природни и исторически забележителности създават предпоставки за целогодишно развитие на туризъм, отдих и спорт. Районът има дългогодишни традиции в предоставянето на туристически услуги и изградени множество туристически бази, част от които в момента не се експлоатират.

Община Костенец, с трите си курорта, е утвърден туристически център. Броят на туристите и гостите в общината е около 7 500 човека годишно по данни на НСИ. Понастоящем годишния брой на нощувките в туристическите обекти в община Костенец е 130 000 леглодни. През лятото заетостта на хотелите е почти 100%. Същото се отнася до уикендите, национални празници и официални почивни дни от годишния календар.

В областта на хотелиерството и ресторантьорския бизнес на територията на община Костенец има 32 микро стопански единици, което като брой е второ място в икономическия сектор след отрасъл търговия. Заетите в туристическия сектор са 320 човека, като цифрата сезонно варира. Тази заетост представлява 5% от заетостта в цялата община. Легловата база на всички почивни станции, хотели и бази, включително хижите е около 1 200 легла. Съществуващият капацитет е значително по-голям около 3 000 легла. Община Костенец има забележителна природа, предлагаща отлични възможности за развитие на екотуризъм на територията на Рила и Ихтиманска Средна гора, както и за развитие на селски туризъм в селата Горна Василица, Долна Василица, Подгорие, Очуша и Голак, където природата е запазена непокътната и има атмосфера на спокойствие и уединение, даваща възможност за непосредствен контакт с природата и отдих. За развитието на тези съвременни форми на туризъм, ресурсите на общината все още не са напълно проучени и използвани.

Проучванията на вътрешния туризъм в България в последните няколко години показват, че около 30% от предприемащите краткотрайни пътувания предпочитат рекреационни дейности в съхранена природна среда. Най-често практикуваните дейности са свързани с посещение на приподни дадености и пешеходни преходи. С най-голямо значение за развитие на еко туризма остават националните природни паркове, като на територията на община Костенец това е Национален парк Рила.

Национален парк Рила е най – големият национален парк в България и един от най-

големите в Европа. Създаден е през 1992 г. с цел да се запазят естествените екосистеми, видовото разнообразие в региона, местообитанията на редки и застрашени видове и съобщества, характерни и забележителни пейзажи и обекти от неживата природа, имащи световно значение за науката и културата. В Национален парк “Рила” са включени 4 резервата - Парангалица, Централен Рилски резерват, Ибър и Скакавица, с обща площ 16.22 ха (20% от територията на парка). Територията на община Костенец обхваща включеният в “Националния парк Рила”, резерват “Ибър” с площ 2 248,6 хектара, който се намира на северните склонове на билото на планината, между върховете Ибър и Белмекен. Резерват “Ибър” е обявен през 1985 г. с цел да опазва формациите от клек, както и находищата на реликтни растения и редки животински видове. В неговата територия се намира Костенският водопад историческите местности “Черквището”, “Плещница”, “Шиваритото дърво” и др. Курорт Вили Костенец е изходен пункт за туристически походи до хижа “Гургулица”, хижа “Белмекен”, връх “Мусала”, връх “Заврачица”, връх “Мальовица” и Маричините езера. Маршрутите са ясно обозначени с места за почивки. Притегателната му сила е предпоставка за практикуване на разнообразни туристически дейности и може да послужи като „катализатор” за развитие на малки местни предприемачески инициативи в областта на туризма.

Забележителности:

Интерес за туристите представлява езерото на Вили Костенец, което заедно с допълнително изградените басейни предоставя възможност за риболов и отдих. На брега на езерото за удобство на туристите функционира ресторант.

В курорт “Вили Костенец” има изграден плувен басейн на окрито, с минерална вода, включващ детски и голям басейн, които се използват интензивно през летния сезон, особено през уикендите, когато е посещаван и от жители на столицата и Пловдив.

В курорта “Вили Костенец” се намира Костенският водопад (описан от Иван Вазов през 1917 г. в “Какво пее планината” и “Костенец – пътни бележки”). Водопадът се намира в центъра на курорта и от него тръгват всички планински маршрути в тази част. Височината на пада на водата е около 10 м.

В района на с. Голаг (Средна гора) се намира почти неизследваната Голашка пещера,

представляваща цял пещерен комплекс и подходящо място за развитието на пещерен туризъм.

Основните туристически маршрути в северния дял на Рила планина са по посока на Белмекен като изходната им точка са различните хижи в региона.

От Момин проход тръгва маршрут до крепостта Траянови врата, хижа Шиндар и връх “Еледжик” – разположени в Ихтиманска Средна гора.

Хотели

Община Костенец се свързва с традициите, които има в областта на балнеологията и множеството бази за лечение и рехабилитация на заболявания на дихателната система, опорно-двигателния апарат и периферната нервна система. Създадени са отлични условия за лечебен (медицински) и рекреационен (възстановителен) туризъм в гр. Момин проход и к.к. „Пчелински бани”. Изобилните топли и лечебни минерални извори в община Костенец са един от най-големите ѝ ресурси, а свидетелствата за използването им датират още от тракийско, римско и византийско време. Водите от изворите са с различни физико-химични характеристики и температура между 47°C и 73°C, подходящи за лечението на голям брой заболявания. Въпреки наличието на много на брой балнеолечебни курорти в страната (повече от 100), конкурентните предимства на община Костенец се базират на: разпознаването ѝ като балнеоложки център с традиции; характерните химически и физически свойства на минералната вода с доказани лечебни качества. Д-р. Христо Стойчев, първият наш лекар балнеолог, смята че името Момин проход е свързано с момите (нимфите), които според легендите са от тракийски и славянобългарски произход.

Курорт Момин проход - “Специализирана Болница за Рехабилитация - Национален Комплекс” - ЕАД - филиал Момин проход, принципал Министерство на здравеопазването. Санаториалната база в Момин проход включва:

1. 1. Санаториум за възрастни - разполага със 120 легла в неактивен сезон и 200 легла в активен сезон (стаи с по 2 и 3 легла и 8 апартамента). Комплексът разполага с детска площадка, игрище, охраняем паркинг, дневен бар и ресторант. Обособени са три физиотерапевтични отделения.

1.2. Детският санаториум - към комплекса е специализирано заведение за комплексно

лечение на ДЦП, Санаториумът разполага с 90 легла в неактивен сезон и 140 легла през активния сезон.

Освен двете балнеолечебници и инхалаториума в курорта има спортно-профилактични терени и пътеки за дозирано теренно лечение. За посетителите се организират екскурзии до Бачковския и Рилския манастир, курорта Боровец и хижа Гургулица.

Конкурентоспособност на туристическата дестинация е способността да се създават и интегрират продукти с добавена стойност на територията ѝ, като същевременно се запазват ресурсите, поддържат се пазарни позиции на нива близки до тези на конкурентите и се подобряват с течение на времето. Стремешът е насочен към възраждане на туристическия имидж на Община Костенец и превръщането ѝ в предпочитана туристическа дестинация за алтернативни и нетрадиционни форми на туризъм. Това може да се постигне, като се съблюдава желанието за съхраняване на местния облик и идентичност и следователно не предполага развитието на Костенец като център на традиционен имасов туризъм. Перспективите пред туристическия сектор са в посока на положително развитие и нарастване на относителния му дял в икономиката. Неговата успешност оказва благотворно влияние като цяло върху икономиката и конкретно стимулира други отрасли като транспорт, търговия, строителство, производство на различни стоки, хранително-вкусовата промишленост на територията на общината.

И към момента оценката на наличните ресурси в Общината показва най-голям потенциал за развитие на балнеоложкия, СПА и планинския туризъм. Въпреки това, именно при тези форми на туризъм конкуренцията от други дестинации в България е най-голяма. Това налага преминаването към нов подход на стратегическо планиране и ориентирането на ресурсния потенциал на Общината към развитието на алтернативни форми на туризъм.

Благоприятните климатични фактори, непосредствената близост до Национален парк „Рила” и равномерното отстояние от столицата и гр.Пловдив, наличието на природни и исторически забележителности представляват възможности за целогодишно развитие на туризъм под различни форми. Същевременно тези отлични предпоставки се използват в малка степен, поради липсата на единна политика в областта на туризма, основаваща

се на координация и партньорство между отделните заинтересовани страни, ограниченията в наличието на квалифициран човешки ресурс, способен да осигури и да поддържа качествено обслужване, недобре развитата общинска инфраструктура и липсата на ефективни механизми за популяризиране на туристическите богатства.

Системата на туризма има комплексен характер с висока степен на взаимозависимост между компонентите ѝ. Всеки от идентифицираните приоритети за развитие на туризма в община Костенец е насочен към определен фактор и следователно е невъзможно тяхното степенуване по значимост. Принципът на кумулативния ефект заляга в основата на изпълнението на дейностите и задачите, като тяхното планиране и управление се базира на доказаната максима, че общата полза е по-голяма от сбора на индивидуалните ползи. Така ще се постига удовлетвореност на всички заинтересовани страни и ще се създават условията за устойчиво развитие на туризма в региона на територията на общината. Единствено при кумулативното изпълнение на приоритетите, в община Костенец ще са налице условия за туристическа конкурентоспособност на дестинацията.

В управлението на общината би следвало да бъдат очертани ясно и да се следват няколко приоритета с цел насърчаване развитието на туризма. Един от тях е създаване на подходящи условия за развитие на човешките ресурси в областта на туризма и подобряване на качеството на обслужване. Специфичната цел на този приоритет е да се създава, насърчава и развива човешкия капацитет в Общината, така че чрез балансирано използване на ресурсите да се развива и ефективно да се управлява местния туристически потенциал. За общия туристически и икономически просперитет на Община Костенец, който без съмнение ще повлияе благоприятно върху цялата социално-икономическа обстановка в района, е важно между всички заинтересовани и отговорни страни да се постигне единство в целите и партньорство за тяхното изпълнение. Желателно е участието на представителите на общинската администрация и туристическия сектор в регионални, национални и международни туристически семинари и изложения. Конкурентно предимство за Общината е наличието на местен образователен ресурс и обучение на местния училищен капацитет по специалността

„Туризмът”. Кадрите, израснали и получили своята подготовка в местна среда, познавайки местните ресурси и възможности, са по-добър ресурс в сравнение с привлечените професионалисти. Същевременно трябва да се отчете демографската тенденция на миграция от по-малкото населено място към големите градски центрове в търсене на възможности за реализация и обратният процес е трудно осъществим. Общите тенденции на развитие на туризма налагат дестинациите да бъдат иновативни в предлаганите туристически продукти, което ще ги направи атрактивни и посещавани. Многообразието на ресурси и дадености с туристически потенциал в община Костенец изкушава да се насочват усилия и ресурси за превръщането на всички обекти в туристически атракции.

В световен мащаб е регистрирана тенденция за увеличаване на търсенето на рекреационни услуги. Близостта до столицата и удобните условия за транспорт благоприятстват чуждестранния туристопоток. Чрез включването на туристически агенции в процеса на привличане на туристи ще има възможност да се осигури и наличието на чужди туристи. За реализацията на тази възможност следва да се осигури съответното ниво на обслужване, да се изготвят туристическите пакети, които ще се предлагат. Важното е освен основната полза за физическото здраве, да има елемент в туристическия продукт, който да остави приятен спомен у туриста и същевременно да има съответния принос за икономическото развитие в региона.

В община Костенец има и много добри условия и за развитие на селски туризъм с акцент екологично земеделие. Селският и агротуризмът са алтернативни форми на масовия туризъм. Характеризират се с престой в местна селска къща („Къща за гости”), хижа или устроена в близост друга настанителна база, където има пряк активен контакт с домакините и непосредствен достъп до стопанството. Предимство за района на община Костенец са почвено-климатичните условия, които осигуряват чист въздух и възможност за активна физическа почивка, както и биологично земеделско производство; Използване на близостта до Национален парк „Рила” като конкурентно предимство и условие за развитие на екотуризъм. Екотуризмът в региона е подходящ за малки групи туристи и предполага настаняване в местни домове („Къща за гости”, „семеен хотел”), съхранили характерните архитектурен

стил и традиции за Общината. На територията на Костенец има множество туристически маршрути, които позволяват включването на различни туристически обекти в тях, както и комбиниране на отсечки от маршрутите. Ловният и риболовният туризъм, като алтернативни форми на туризма, също биха могли да се развият в региона. Наличието на язовири и микроязовири на територията на община Костенец представлява отлично условие за изграждане на рибовъдни стопанства. Възможност е тяхното отдаване под наем, като ползвателят се задължава да поддържа обекта и прилежащите му площи (идея за публично-частно партньорство). Този вид туризъм набира популярност като средство за справяне с натрупания ежедневен стрес. Практикува се изключително много от хората в големите градове и в този аспект местоположението на община Костенец се явява изключително конкурентно предимство за гарантирана туристическа посещаемост с цел риболов, особено в почивни и празнични дни. По отношение на ловния туризъм, за който също са налице добри условия, се спазват определени правила, залегнали в Закона за лова и опазване на дивеча. Този вид туризъм има сезонен характер, който се определя от размножителния период в популацията на животните. Местните природни дадености са много подходящи за предлагане на алтернативни туристически пакети. Община Костенец следва да излезе от рамката за предлагане на конвенционални и масови форми на туризъм, като ски туризъм и СПА- туризъм, за които има отдавна изградена инфраструктура и които традиционно се предлагат на територията на съседни и близки общини – утвърдили се вече като туристически дестинации за съответния вид туризъм. Трябва да се наблегне на възможностите за предлагане на алтернативни форми на туризъм на база културно-историческите ресурси на Общината. Превръщането на крепостта „Траянови врата” в туристическа атракция би привлекло множество туристи. Местните традиции, обичаи и фолклор могат да бъдат успешно превърнати в туристически ресурси. Дейността е насочена към включването на местния фолклор и традиции като допълнителни атракции в туристическите продукти с цел да се създадат нови емоционални преживявания за туристите. Местните читалища, които са средището за пресъздаване на местните обичаи и традиции, могат да се включват в обогатяването на

туристическите продукти чрез предоставяне на възможности за включването на туристите в тях, особен интерес за чужди туристи. Превръщане на индустриалното наследство на Общината също би могло до се превърне в туристическа атракция. Тук е единствената кибритена фабрика в България и първата книжна фабрика, а самият град се е развил около железопътната гара. Това са символите на индустриалния прогрес, който е имал градът през миналия век.

РЕЗУЛТАТИ ОТ ПРОУЧВАНЕТО:

България е страна с изключителни природни ресурси. В съвременната социално-икономическа среда се използват различни подходи за повишаване ръста на икономическото развитие на регионално равнище и за повишаване на конкурентноспособността на региона и ключовите сектори на неговата територия. Клъстерният подход в туризма се базира на партньорство и коопериране на различни директни и индиректни участници в създаването на туристически продукти и осигуряващи цялостното преживяване на туристите в съответната туристическа дестинация. Клъстерите в туризма възникват и се развиват, за да обединят представителите на малкия и среден бизнес и да осигурят съвместна маркетингова дейност, обмен на опит и знания, по-динамично и ефективно внедряване на иновации. Основна цел е повишаване на конкурентноспособността на сектора на местно ниво на дестинацията. В изследването на възможностите за развитие на туризма в Община Костенец са използвани възможностите на Синергичния ефект от приложението на междусекторния клъстерен подход, като комплексен резултат в следните измерения:

- Икономически – растеж в дестинацията и района; партньорство и коопериране между туризма и традиционните стопански сектори на територията на община Костенец.
- Социален – повишаване качеството на живот на местното население;
- Екологичен – съхранение на местни природни ресурси и екосистеми;
- Институционален – развитие на гражданското общество в общината и актуално участие на местното население в провежданата политика относно развитието на туризма в региона.

Заклучение:

Местоположението на община Костенец на 74 км. югоизточно от столицата София и на 80 от вторият по големина в България град Пловдив, създава изключително благоприятни условия за развитие на туризма в региона. Антропогенните туристически ресурси тук се отличават с разнообразие и атрактивност и са предпоставка за развитието на различни видове туризъм. Необходимо е да се извърши цялостна оценка на съществуващия потенциал (природен и антропогенен), което ще носочи местното ръководство към подпомагане и стимулиране на определени видове и форми на туризма. Туристическата инфраструктура и суперструктура са сравнително органично развити в община Костенец и е необходимо да се работи в посока разгръщане на техния потенциал. Основен приоритет е създаването на атрактивна бизнес среда за развитието на туризма с помощта на общината, европейски фондове и програми и др. Туризмът може да

бъде инструмент за подпомагане или стимулиране на възстановяването и икономическото развитие, както и повишаване качеството на живот на посетителите и приемащите общества.

Използвана литература:

1. Воденска, М. Екологични влияния на туризма. Сб. Доклади на международна научна сесия,,50 години Географски институт”. С 2000.
2. Колев, Б., М. Грозева. Туризм и туристическа инфраструктура. В: География на България. Физическа и социално-икономическа география, изд.ФорКом, С. 2000
3. Статистически справочник, 2007, НСИ, София
4. Туризм – 2000, НСИ, С.,2000
5. Михо Червенков, Град Костенец и котловината от древността до 1878година, изд.”Захари Стоянов”, София, 2011
6. Костене от древността до днес, София 1992